

Авторські школи України як феномен інноваційної освітньої практики

У статті висвітлено етапи становлення авторських шкіл в Україні. Акцентовано увагу на спеціалізації означеного освітнього закладу як феномену інноваційної освітньої практики. Схарактеризовано ключові положення авторських шкіл А. Макаренка, В. Сухомлинського, М. Гузика; наголошено їх роль у становленні й розвитку сучасних експериментальних освітніх установ.

Ключові слова: авторські школи, інноваційна освітня практика, особистісна орієнтація освіти.

Постановка наукової проблеми та її значення. У соціокультурному контексті прагматичного суспільства третього тисячоліття, зважаючи на дисгармонію між духовним і матеріальним розвитком, особливої значущості набуває загальноосвітня гуманістична тенденція, спрямована на утвердження дитиноцентризму – поваги до зростаючої особистості, підтримку її індивідуального розвитку, розуміння її неповторності. З огляду на це, школа як основна виховна соціальна інституція, діяльність якої має відповідати суспільним очікуванням, перебуває в пошуку нової освітньої моделі змісту та структури педагогічного процесу, навчально-виховних технологій, стосунків між суб'єктами освітньо-виховної взаємодії.

Особистісна орієнтація освіти, забезпечення рівних можливостей щодо її здобуття, створення інноваційних навчально-виховних закладів – пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст. наголошено, що держава має гарантувати інноваційний характер навчально-виховної діяльності, різноманітність типів навчальних закладів, варіативність навчальних програм, індивідуалізацію навчання та виховання [8].

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що реалізація сучасних завдань освіти зумовлює звернення до вітчизняного педагогічного досвіду минулого, зокрема переосмислення, трансформацію концептуальних засад авторських шкіл. Назріла потреба розширити наукове знання про своєрідність організації навчально-виховного процесу в закладах такого типу.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналіз досліджень із проблеми питання розвитку авторських шкіл, їх суті та специфіки роботи привертала увагу багатьох науковців (І. М. Дичківська, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська, О. Є. Олексюк, А. Л. Ситченко, О. М. Пехота, Н. С. Побірченко, О. В. Сухомлинська, В. Г. Кузь, І. М. Мельник, О. Я. Савченко, М. П. Семенюк, С. О. Захаренко, Н. В. Орлова та ін.). Автори розглядають теоретичні аспекти діяльності авторських шкіл, сенсу їх становлення, специфіку освітнього середовища шкіл А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, О. А. Захаренка.

Однак вважаємо, що вивчення і впровадження інноваційних технологій на сучасному етапі вимагає досконалого аналізу, оцінювання конкретних положень авторських шкіл України.

Мета статті: узагальнити концептуальні положення авторських шкіл А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, М. П. Гузика, показати можливості розвитку їх у сучасній освітній практиці.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ретроспективний аналіз наукового доробку дає можливість узагальнити, що поняття *авторська школа* варто розглядати в контексті історичного досвіду. Зарубіжні й вітчизняні дослідники сходяться на думці, що до перших проявів авторських шкіл можна віднести академію Платона і лицей Арістотеля, пізніше – академію Алкуніна, Бурдофський Г. Песталоцці, яснополянську школу Л. Толстого, школу Б. Грінченка, Х. Алчевської, будинок К. Вентцеля та ін. За своєю суттю, змістовим наповненням навчально-виховного процесу трудові пошуки С. Т. Шацького та А. С. Макаренка були авторськими школами, хоча їх поняттєве визначення не сформувалося. В історію педагогіки ці заклади ввійшли за іменами своїх творців.

Є думка, що поняття авторська школа з'явилося у 80-х рр. XX ст. У другій половині XX ст. сформувалися інші соціально-політичні умови, культурологічні зміни стали могутнім імпульсом до зростання кількості авторських шкіл, їх розвитку, а відтак – і формування відповідних понять.

Як зазначав В. О. Сухомлинський, цей феномен – авторська школа як педагогічне явище – поширився, коли змінилася соціально-культурна й економічна ситуація, держава послабила свій тиск на школу, а педагоги отримали можливість творчо розвивати й реалізувати свої ідеї [11].

Школа як живий організм здатний до самоорганізації, саморефлексії, розвиває, підтримує цілі, тісно пов'язані з ідеалами й цінностями кожної дитини. Опікуючись особистісними цілями своїх вихованців та їх батьків, школа нерідко вступає в суперечності із загальними, офіційними

установками, намагається вчасно реагувати і на виклики часу, і на потреби особистості. На цьому тлі виникають авторські школи з реформаційними ідеями щодо мети, шляхів і засобів навчання та виховання дітей, що спираються на педагогічну рефлексію. Саме авторські школи визначали особливості педагогічного процесу, реалізуючи передусім такі функції:

- 1) поширення гуманістичних цінностей і пріоритетів особистісно зорієнтованої педагогіки;
- 2) забезпечення вищого, порівняно з традиційним, рівня виховання підростаючого покоління, що ґрунтується на засадах співробітництва й партнерства;
- 3) змістове насичення обраних доміантних цінностей;
- 4) створення основи для школи майбутнього;
- 5) спрямованість на творчий пошук і професійне зростання [6].

Під час дослідження ми встановили, що часто поняття інноваційна школа, експериментальна школа, авторська школа вживають як синоніми. Однак зазначимо, що кожен із цих термінів має смислове навантаження.

У контексті цього дослідження суттєве визначення змісту феномену *авторська школа*. Так, окремі дослідники вважають, що авторська школа – це експериментальний навчально-виховний заклад (М. Д. Ярмаченко, Т. В. Цирліна, С. У. Гончаренко), інші називають авторські школи інноваційними закладами (І. М. Дичківська, М. М. Поташник).

«Педагогічний словник» за редакцією М. Д. Ярмаченка авторську школу визначає як експериментальний навчально-виховний заклад, у якому реалізується нова педагогічна система, яку розробив конкретний педагог чи творчий колектив. Своєю чергою, в «Українському педагогічному словнику» за редакцією С. У. Гончаренка зазначено, що «авторська школа – це оригінальна загальнопедагогічна, дидактична, методична чи виховна система, опрацьована з надбанням психології, педагогіки, вікової фізіології та інших наук, вітчизняного й зарубіжного досвіду, яка реалізується під керівництвом чи за участю її автора (авторів) принаймні в одному навчально-виховному закладі (наприклад, школа В. О. Сухомлинського, школа М. П. Гузика та ін.). Авторська школа – один із типів експериментального майданчика [1, с. 14–15].

Концепції і практична діяльність авторських шкіл зазвичай істотно відрізняються від традиційної практики шкіл та часто будуються на протиставленні цій практиці, її критиці й доведенні переваг нових підходів перед новими. Як характерну рису авторської школи багато фахівців виділяє також і те, що вони створюються на основі заздалегідь розробленого оригінального (звідси – авторська школа) концептуального проекту. Авторські школи відомі, зазвичай, за іменами їх творців: «школа В. О. Сухомлинського», «школа М. П. Гузика», «школа С. А. Макаренка», «школа О. М. Чумарної».

Суть експерименту в авторській школі зазвичай полягає в пошуку нових цілей і змісту освіти, нових технологій навчання та виховання в ній. Авторська школа – один із типів експериментального майданчика.

Аналіз наявних підходів до тлумачення поняття *авторська школа* дає можливість змістовий аспект такого закладу окреслити так: це гуманістичний за спрямуванням навчально-виховний заклад, ідея створення якого належить педагогові-творцеві, який розробив і поклав в основу його діяльності власну концепцію розвитку школи, основою якої є триада «дитина – вчитель – батьки», що забезпечує ефективне функціонування і стабільні позитивні результати.

Суттєвим доповненням до сутнісної характеристики авторської школи є думки її авторів: М. Чумарної, М. Гузика, В. Сухомлинського, А. Макаренка, О. Захаренка, а також сучасних дослідників, їх творчості (С. Мазурик, Н. Орлова, І. Мельник, М. Семенюк, Н. Побірченко, Г. Захаренко, Н. Чепурна). Згадані вчені особливо акцентують на гуманістичній спрямованості роботи авторських шкіл, на створенні оптимального освітнього середовища, активності учнів, учителів, батьків, тісної їх взаємодії з освітньо-виховним середовищем.

Функціонально-змістове спрямування роботи освітньо-виховних закладів відповідно до означених вище пріоритетних положень реалізували свого часу А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, М. П. Гузик, О. А. Захаренко.

Проаналізуємо основні положення авторських підходів А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, М. П. Гузика. Так, визначниками авторської педагогічної системи А. С. Макаренка були три взаємопов'язані принципи. По-перше, праця, від якої залежить реальний добробут вихованців (якість харчування, одягу, розваги, екскурсії і т. д.). При цьому у вихованців повинна бути можливість вибору, щоб кожен міг знайти справу до душі. Принципово важливо, щоб плодами своєї праці діти розпоряджалися самі. Звідси – принцип другий – самоврядування. І, нарешті, по-третє, колективна відповідальність, тобто за провинку одного відповідає вся група

(загін). Однак колектив може бути зацікавлений у дисципліні, а отже й у покаранні її порушника, лише в тому разі, якщо від дисциплінованості кожного залежить добробут (не лише матеріальний) усіх і якщо хлопці самі можуть брати участь у встановленні меж цієї дисципліни.

На нашу думку, освітні заклади А. С. Макаренка – це школи повноцінного розвитку особистості, підготовки їх до реального життя з усіма його труднощами та проблемами. Педагог ставить у центр виховання ціннісне ставлення до праці, що особливо актуально сьогодні, коли свідомість значущості праці в молоді явно знижена. Його педагогічну концепцію можна характеризувати трояко:

- 1) як оптимістичну (з пріоритетом категорії майбутнього);
- 2) соціально-особистісну (першість спільності);
- 3) як концепцію цілісного розвитку особистості (заснованого на вольовій активності).

У роботах А. С. Макаренка наголошено, що на основі колективної трудової організації «вдалося створити міцну і дружну сім'ю і знайти цікаві й оригінальні форми внутрішньої організації»; в основі виховання тут лежить не «логіка праці», а «логіка господарства», яке «повинне відрізнятися розвитком, потужністю, прибутковістю, веселим тоном» [7].

Отже, А. С. Макаренко дійшов висновку, що праця без напруження, без громадської й колективної турботи неефективна у справі виховання нових мотивацій поведінки. Педагог не уявляв трудового виховання поза залученням вихованців до активної продуктивної праці, поза умовами виробництва. Він був переконаним у тому, що «праця, яка не має на увазі створення цінностей, не є позитивним елементом виховання» [7].

Основоположним принципом педагогічної системи А. С. Макаренка є принцип виховання в колективі. Колектив учених розглядав як універсальний метод виховання, який дає можливість кожній окремій особистості розвивати свої здібності, зберігати свою індивідуальність.

Педагог дбав, щоб спілкування педагогів і учнів ґрунтувалося на дружніх взаєминах, повазі вчителя до особистості учня, вірі в його сили й можливості. По суті, він всебічно розробив і практично реалізував принцип співробітництва. Серцевиною педагогіки співробітництва А. С. Макаренка вважає товариську єдність і спільність інтересів учителів та учнів, які й створюють одне ціле – педагогічний колектив [7].

Особливу роль у педагогічній діяльності А. С. Макаренка відводив директоріві школи, який, на його думку, – найбільш відповідальна особа в школі, уповноважений державою керівник.

Відмінною особливістю шкільної системи й практичної педагогічної діяльності В. О. Сухомлинського стало створення самоврядних виховних колективів, життя яких відкривало широкі можливості для самореалізації і саморозвитку особистості дитини, прояву її здібностей та обдаровань. Його виховна система будувалася на гуманістичних принципах: поваги до особистості вихованця та його людської гідності; безмежної довіри, що відкривало шлях до душі вихованця, а також передбачала уміння педагога підходити до кожного з «оптимістичною гіпотезою», яка проектує і стимулює прояв високих моральних та громадянських якостей; уміння проникати у внутрішній світ думок і почуттів вихованців, у кожному випадку знаходити педагогічно доцільний спосіб впливу, тон і стиль педагогічного спілкування.

В. О. Сухомлинський, як і А. С. Макаренко, розглядав колектив могутнім засобом виховання: колектив – це об'єднання, яке має певну організаційну структуру, чітку систему взаємозалежностей, співробітництва, взаємодопомоги, вимогливості, дисципліни й відповідальності кожного за всіх і всіх за кожного. «Дитячий колектив – найсильніший засіб виховання, такий могутній, що ним треба користуватися з відомою обережністю. Діти – не дорослі, вони легко збудливі, легко піддаються навіюванню, і ніяка крайність для них не крайність. У дитячому колективі всьому міра, все з обережністю; вихователь ніколи не повинен випускати з-під контролю дитячі пристрасті. І колективна думка, яка серед дорослих, – справедлива, може стати причиною непоправних щиросердечних травм у дітей». «Колектив може стати середовищем, що виховує лише в тому разі, – вважав Василь Сухомлинський, – коли він створюється в спільній творчій діяльності, у праці, що доставляє кожному радість, що збагачує духовно й інтелектуально, що розвиває інтереси та здібності. І при цьому треба пам'ятати, що справжній колектив формується лише там, де є досвідчений, люблячий дітей педагог [11].

Народжена в живому досвіді Павлівської школи методика виховання колективу ґрунтувалася не на «організаційних залежностях», а на розвитку духовних багатств особистості, потреби в людині, готовності привносити в колектив плоди своєї індивідуальної духовної діяльності й збагачуватися в духовному спілкуванні. Серед різних засобів виховання, виховання красою ставив педагог на перше місце. Він спочатку навчає відчувати красу природи, потім красу мистецтва й

нарешті підводить вихованців до розуміння вищої краси: краси людини, її праці, її вчинків і життя. Дати дитині радість поетичного натхнення, пробудити в її серці живе джерело поетичної творчості – це така ж важлива справа, як навчити читати й розв'язувати задачі.

Виховна система Павлівської школи, яку очолив В. О. Сухомлинський, створена спільними зусиллями педагогів, батьків, учнів, була орієнтована на цінності практичного гуманізму, забезпечувала унікальні можливості для зростання, творчої самореалізації дітей, дорослих. Ключовими ознаками авторської школи В. О. Сухомлинського можна визначити: дружні стосунки в колективі, творчий пошук, створення розвивального освітньо-виховного середовища, радість пошуку істини чи відкриття нового, виховання людяності, гідності, любові до Батьківщини, турботи про красу й велич усього роду людського [11].

Цікавий досвід авторської школи-комплексу № 3 м. Южного, директором якої є Микола Петрович Гузик, член-кореспондент АПН України. Мета школи – створення розвивального освітнього середовища, що забезпечує особистісно орієнтовану освіту підростаючого покоління.

У структурі авторської школи-комплексу М. П. Гузика в єдиному режимі функціонують чотири підрозділи: загальноосвітня школа, школа мистецтв, фізкультурно-спортивна школа, коледж. Завдяки цьому кожен учень, залежно від нахилів і здібностей, має можливість прилучитися до музики, живопису, спорту на загальнокультурному аматорському рівні або ж оволодіти ними за програмами спеціалізованих навчальних закладів.

Відповідно до індивідуальних і вікових особливостей учнів, їх здібностей до засвоєння знань уже на початковому етапі шкільної освіти визначено індивідуальний темп їх просування в навчанні. З огляду на це формуються три види динамічних навчальних груп «В» – з високим (прискореним), «Б» – із нормальним і «А» – зі зниженим темпом навчання [3].

Індивідуалізація темпу навчання забезпечується такою організацією освітнього процесу, за якої учні можуть закінчувати вивчення матеріалу з того або того навчального предмета за певний клас у будь-який період навчального року і без перерви продовжувати опанування предмета за програмою наступного класу. Диференціація навчального матеріалу за змістом забезпечується використанням трьох видів програм: базової, що відповідає вимогам державного стандарту загальної середньої освіти; підвищеного рівня складності для обдарованих учнів та персональних програм.

Починаючи з 5 класу, учням надається можливість вибору одного із трьох напрямів навчання, що забезпечують пріоритетний розвиток відповідного типу мислення (образного, логіко-абстрактного, зрівноваженого) через коригування навчального змісту та спрямованості індивідуальних і групових занять [2, с. 4–5].

Крім цих шкіл, до єдиного навчально-виховного комплексу ще входить чотири освітні центри (Центр духовно-християнського виховання та розвитку дитини; Центр розвитку дітей, яким притаманний соціальний тип природних задатків таланту; Центр розвитку дітей, яким притаманний ручний тип природних задатків таланту; Центр розвитку дітей, яким притаманний стратегічний тип природних ключових задатків таланту). Навчально-виховна сфера «Авторської школи М. П. Гузика» окреслена навчальними, розвивальними та виховними процесами, які організують так, щоб учень отримував можливість самостійно обирати для себе зміст, темп, рівень і власні стилі навчання.

Висновки. Авторська школа – це навчально-виховний заклад, діяльність якого заснована на інноваційній психолого-педагогічній концепції автора. Педагогічні колективи авторських шкіл на чолі з їх засновниками розробляють і впроваджують нові освітньо-виховні моделі, новий зміст, методи, форми, засоби навчання, виховання та менеджменту; продукують й апробують нові педагогічні системи та технології; розгортають широку експериментальну діяльність. Виникнення та розвиток авторських шкіл тісно пов'язані з наявними в суспільстві гострими потребами вдосконалення освітньої практики, соціальної затребуваності певних ідей щодо навчання та виховання молодого покоління.

Джерела та література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 562 с.
2. Гузик М. П. Як не втратити таланти? Технологія навчання обдарованих дітей / М. П. Гузик // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2001. – № 2. – С. 26–52.
3. Гузик М. П. Індивідуальний розвиток дитини: діюча модель сучасної авторської школи / М. П. Гузик // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2001. – № 1. – С. 6–9.
4. Гузик Н. В. Десять ключових компетентностей, які обслуговують особистість та її природничий талант : реалізація в умовах шкільного навчання / Н. В. Гузик . – К. : [б. в.], 2006. – 148 с.
5. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кременя. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

6. Мельник І. Система цільового середовища за В. О. Сухомлинським / І. Мельник, М. Семенюк // Вісн. Черкас. нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького. – 2008. – Вип. 132. – С. 96–101.
7. Макаренко А. С. Избранные произведения в трех томах. Т. 1 / А. С. Макаренко. – Изд. 2-е, испр. – Киев : Рад. шк., 1985. – С. 36–127.
8. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – 23 квіт.
9. Побірченко Н. Змістовий аспект поняття «авторська школа» // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка / Н. Побірченко. – 2007. – Вип. 36. – С. 33–37.
10. Представляємо авторську школу Миколи Петровича Гузика // Пед. газ. – 1999. – № 2. – С. 4–5.
11. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 4 / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976. – 654 с.

Гончарук Ольга. Авторские школы Украины как феномен инновационной образовательной практики. В статье раскрываются этапы становления авторских школ в Украине. Акцентируется внимание на специализации указанного образовательного учреждения как феномена инновационной образовательной практики. Освещаются ключевые положения авторских школ А. Макаренко, В. Сухомлинского, М. Гузика; подчеркивается их роль в становлении и развитии современных экспериментальных образовательных учреждений.

Ключевые слова: авторские школы, инновационная образовательная практика, личностная ориентация образования.

Goncharuk Olga. Author's School in Ukraine as a Phenomenon of Innovative Educational Practices. In the article the author stages of schools in Ukraine. Attention is focused on specialization appointed educational institution as a phenomenon of innovative educational practices. Highlights the key provisions of the copyright schools A. Makarenko, V. Sukhomlynsky, M. Guzik; highlights their role in the formation and development of modern experimental educational institutions.

Key words: author's school, innovative educational practice, personal orientation education.

Стаття надійшла до
редколегії
17.02.2015 р.